

Bilaga 3
Styrmedel

Innehåll

1. Avfallsföreskrifter	3
2. Avfallstaxa.....	3
3. Kommunens budget	3
4. Kommunikation	4
5. Upphandling	4
6. Fysisk planering	5
7. Tillsyn	65

1. Avfallsföreskrifter

Avfallshanteringen i Sverige regleras i grunden i miljöbalken och avfallsförordningen. Varje kommun i Sverige ska dessutom, enligt miljöbalken, ta fram lokala föreskrifter för avfallshanteringen, kallade avfallsföreskrifter. Dessa antas av kommunfullmäktige.

I avfallsföreskrifterna beskrivs bland annat vilka avfallsslag som ska sorteras ut och hanteras separat för att kunna återanvändas, återvinnas eller fasa ut ur kretsloppet. Föreskrifterna anger även vilka skyldigheter som åligger kommunen, fastighetsägare respektive verksamhetsutövare för det avfall som uppstår. Dessutom specificeras det hur avfall ska emballeras och lämnas för att främja en god arbetsmiljö för de som samlar in och behandlar avfallet och för att minska risken för negativ miljöpåverkan från avfallshanteringen.

Nya avfallsföreskrifter började gälla från 1 januari 2025 och är justerade efter de senaste lagändringarna nationellt inom avfallsområdet vid tidpunkten för framtagandet (juni 2024). Föreskrifterna reglerar bland annat fastighetsnära insamling av matavfall och förpackningar. De möjliggör också för att fler än två hushåll kan dela kärl. Föreskrifterna kommer att justeras ytterligare då behov uppstår p.g.a. ytterligare lagändringar eller liknande. Inga specifika åtgärder för avfallsföreskrifterna nämns bland åtgärderna i avfallsplanen.

2. Avfallstaxa

Enligt miljöbalken har kommunen rätt att ta ut avgift för avfallshanteringen. Avgifter får tas ut för insamling och behandling av avfallet men också för nödvändig administration och information. Avgift får också tas ut för förebyggande av avfall genom insamling och sortering av produkter som kan återanvändas. Taxan beslutas av kommunfullmäktige.

Miljöbalken och kommunallagen reglerar tre viktiga principer som avfallstaxan ska bygga på:

- självkostnadsprincipen; avgifterna som tas ut får inte vara högre än de nödvändiga kostnaderna för infrastruktur samt planerings-, kapital- och driftkostnader som finns för avfallshanteringen, självkostnaden avser inte kostnaden för den enskilda prestationen utan de samlade kostnaderna för hela avfallsverksamheten
- likställighetsprincipen; kommunen ska ta lika mycket betalt för samma tjänst oavsett kund
- rätten till miljöstyrning; kommunen får använda taxan för att styra mot bättre resurshushållning, t.ex. genom att ta olika betalt för olika tjänster beroende på hur miljöbelastande hanteringen av avfallet är

Avfallstaxan är ett de viktigaste styrmedlen för att nå avfallsplanens mål. Dels ska taxan finansiera flera av åtgärderna, dels ska den uppmuntra hushåll och verksamheter till bättre sortering och minskade avfallsmängder. Ny avfallstaxa började gälla 1 januari 2025, där den största förändringen är att behovstömningen ersatts med fasta hämtningsintervall som kombineras med vald kärlvolym. Att frångå behovstömning är ett viktigt delsteg och förbereder för införande av fastighetsnära insamling av matavfall, förpackningar och returpapper. Taxan kommer behöva genomgå fler förändringar närmaste åren och anpassas till utökad sorteringen vid fastigheten.

3. Kommunens budget

I sin budget anger kommunen hur mycket resurser som avsätts till de olika kommunala verksamheterna. I budgeten finns möjlighet att styra vilka områden som ska prioriteras. Åtgärder i kommunövergripande handlingsplaner, såsom avfallsplanen, behöver arbetas in i verksamhets- och affärsplaner.

Kommunen behöver budgetera för de delar av avfallshanteringen och relaterade frågor som inte finansieras av avfallstaxan, t.ex.:

- förebyggande och hantering av avfall som uppstår i de kommunala verksamheterna, exempelvis matsvinn, möbler, minska engångsartiklarna och källsorteringsutrustning,
- nedskräpningsfrågor, såväl gaturenhållning som förebyggande arbete,
- tillsyn – verksamheters avfallshantering, bygg- och rivningslov, nedskräpning m.m.

Till en del kan dessa åtgärder finansieras med särskilda avgifter, till exempel när det gäller viss tillsyn.

Annat, exempelvis åtgärder för att minska matsvinnet, kan ingå i den ordinarie budgeten, medan ytterligare åtgärder, såsom att uppföra avfallsutrymmen och inköp av källsorteringsutrustning kan komma att behöva en särskild investeringsbudget.

4. Kommunikation

Kommunikation är en av de viktigaste grunderna för att uppnå förändringar i människors beteenden, vilket i sig är helt nödvändigt för att uppnå ett hållbart samhälle där produkter och material cirkulerar många varv innan de till slut blir avfall som behöver omhändertas. För att människor ska ändra sina beteenden krävs det att de vet, kan och vill bidra, något som kan uppnås genom en kombination av information, fysiska förutsättningar och attitydarbete. Kommunikation och information blir ännu viktigare när alltmer fokus sätts på avfallstrappans översta steg (återanvända och förebygga att avfall uppstår) och på minskad nedskräpning samt en giftfri miljö.

Kommunen har ett lagstadgat ansvar att informera om avfallshanteringen, både då det gäller det avfall som kommunen ansvarar för och för förpackningar, elavfall och bilar, som omfattas av producentansvar. Kommunen måste också informera om möjligheter att minska avfallsmängderna (förebygga samt återanvända).

Idag saknar kommunen en kommunikatör, något som är utmanande vid förändringar som genomförs inom avfallsverksamheten, men även för det behov som finns gällande kontinuerlig informationen till allmänhet och hushåll. Avfallsplanen innehåller åtgärder för kontinuerlig information till hushåll och allmänhet, men också för att höja kunskapen och engagemanget hos skolelever.

5. Upphandling

Den kommunala sektorn står för en mycket stor del av inköpen av varor och tjänster i Sverige, offentlig upphandling omsätter ca 15 % av BNP. Det innebär att det finns stora möjligheter att uppnå ett mer resurssnålt samhälle genom att ställa genomtänkta krav vid upphandlingar och inköp. Offentlig upphandling kan också vara ett sätt att driva på och öppna upp för affärsmodeller som erbjuder mindre miljöbelastande varor och tjänster. Därmed kan en marknad skapas som även kan göras tillgänglig för andra verksamheter och organisationer, samtidigt som kommunen kan föregå med gott exempel och inspirera. Även små förändringar vid upphandling kan påverka avfallsmängder och minska gifter i samhället.

I Pajala kommun finns en upphandlingspolicy i vilken framgår att vid upphandling ska ekonomisk, ekologisk och social hänsyn vara vägledande. Vid upphandling använder sig kommunen ofta av upphandlingsmyndighetens kriteriebibliotek för att få idéer om vilka krav som kan ställas, men det är inte alltid möjligt att ställa hårda miljökrav eftersom det kan göra att lokala företag inte har möjlighet att lämna anbud. Kommunen genomför en del upphandlingar i samarbete med närliggande kommuner genom Lapplands kommunalförbund. Ett exempel på upphandling med hållbarhetstänk som genomförts genom Lapplands kommunalförbund är av kemtekniska-, plast och pappersprodukter (som inkluderar städmaterial) som handlats upp med krav på bra miljöval. Kommunen nyttjar också en del av de ramavtal som är upphandlade genom Adda inköpscentral, vilka alltid innehåller någon form av miljö- och hållbarhetskrav. Exempelvis är kommunen genom Adda inköpscentral ansluten till att kunna köpa in och avyttra begagnade möbler.

6. Fysisk planering

I takt med att allt fler avfallsslag sorteras ut för att återvinnas, samtidigt som återbruk måste bli vanligare och viktigare, blir det också allt viktigare att avfallshanteringen behandlas i översiktsplan på ett tydligt och strategiskt sätt. I bygglovsansökningar och i samband med framtagande av detaljplaner ska bland annat utformning av soprum och framkomlighet för hämtningsfordon beaktas. Ytkrävande anläggningar för mottagning, mellanlagring eller behandling av avfall, liksom platser där produkter kan delas, repareras, samlas in för vidare försäljning med mera behöver också beaktas inom ramen för fysisk planering.

1 jan 2024 fick kommunerna ansvaret för insamling av förpackningar från hushållen, och senast 2027 ska samtliga hushåll ha fastighetsnära insamling av förpackningsavfall. I samband med detta behövs en översyn av de återvinningsstationer som producenterna tidigare tillhandahållit. Vissa av dessa bör omvandlas till så kallade lättillgängliga insamlingsplatser för skrymmande förpackningar, men kan också behövas som back-up för förpackningar som samlas in vid den fastighetsnära insamlingen. Då detta sker är det viktigt att ha en helhetssyn så att dessa insamlingsplatser finns på strategiska platser i kommunen. I det offentliga rummet ska även hänsyn till visuell gestaltning tas.

Insamling av ett utökat antal avfallsfraktioner vid fastighet ställer också krav på ytor för mellanlagring och omlastning, något som saknas i kommunen idag.

Vid framtida planering av avfallshantering, liksom annan fysisk planering, kommer hänsyn behöva tas till ett förändrat klimat och de konsekvenser som detta ger upphov till. För avfallshanteringsens del kan det exempelvis handla om att vid extrem torka anpassa mellanlagring av avfall för att minska risken för brand eller att planera avfallsanläggningarna utifrån ökad risk för översvämningar, kraftiga stormar eller ansamling av dagvatten vid kraftiga skyfall. Klimatförändringar kan också gynna vissa invasiva arter, vilket ännu mer kan behöva beaktas vid hantering av massor så att spridning av dessa undviks.

Översiktsplanen är ett av kommunernas styrdokument som anger den långsiktiga mark- och vattenanvändningen i kommunen. Avfallshantering utgör en viktig del av infrastrukturen och är ett allmänt intresse som ska belysas i översiktsplanen. Det betyder att vissa markområden ska pekas ut för sådana ändamål som avser avfallshantering. Det behöver synliggöras vad det finns för fysiskt behov i kommunen för att hantera avfall för att skapa en fungerande och långsiktig infrastruktur som kan tillgodose människors behov.

I nu gällande översiktsplan från 2010 framgår att målsättningen är att avfallsverksamheten ska bedrivas effektivt och kundinriktat, samt en beskrivning av de anläggningar som finns i form av återvinningscentraler och återvinningsstationer. För avfall presenteras också regionala mål som överensstämmer med nationellt mål gällande att mängden avfall till deponi ska minska samt att återvinningen ska öka. Mål finns om att matavfallet ska återvinnas genom biologisk behandling. De nedlagda deponierna nämns, men de finns inte illustrerade på kartor eller att de geografiska platserna är i text utpekad.

Processen för framtagande av en ny översiktsplan har inletts. I framtagandet är det viktigt att följande aspekter avseende avfallshantering beaktas och tillgodoses:

- Behov av framkomlighet för fordon utifrån bland annat arbetsmiljö och trafiksäkerhet är viktigt att beakta i en planeringsprocess. Krav på insamling av förpackningar och matavfall fastighetsnära innebär behov av större ytor för avfallsutrymmen vid flerbostadshus men också behov av plats vid villor och fritidshus. Ytterligare platsbehov för avfallshantering kan tillkomma i framtiden.
- Behov av plats för lättillgängliga insamlingsplatser för skrymmande förpackningar i kombination med backuplösningar för glasförpackningar, metallförpackningar och returpapper behöver garanteras.
- Behov av plats för återvinningscentraler behöver garanteras, vilket både kan handla om fasta anläggningar och mobila lösningar.

- Behov av plats för omlastning och eventuell behandling av avfall behöver identifieras och garanteras.

Utöver detta kan också behov av plats för att möjliggöra återanvändning behövas i kommunen, så som fysisk plats för insamling, delning, reparation och försäljning av återanvändbara saker och material.

7. Tillsyn

Vid tillsynsbesök kan möjligheten att påverka utvecklingen av en hållbar avfallshantering ske, exempelvis genom ökad sortering, genom att ställa frågor om företags avfallslösningar och anmärka på bristfällig avfallshantering exempelvis avseende farligt avfall och risker för spridning av miljöfarliga ämnen. Dialog kan också ske avseende ett företags möjligheter att arbeta avfallsförebyggande. Tillsyn kan användas som styrmedel i den mån det bedöms befogat och bör alltid användas om misstanke föreligger om att avfallshanteringen är bristfällig.

Exempel på åtgärder där tillsyn kommer att användas som styrmedel är att informera företag om avfallsförebyggande arbete och källsortering i samband med tillsynsbesök och att kontrollera att sortering av avfall sker enligt lagstiftning vid rivning, renovering och nybyggnation.